

unquam pigebit nobis servire. Quae tua voluntas ingrata nobis non est. Quare ea freti misimus pro te adducendo praesentium exhibitorem providum Franciscum Zewch, concivem nostrum, et commisimus illi, quod dicat nostra causa coram te. Petimus igitur, ut verbis eiusdem nostri concivis ex parte tuae ventionis velis integram adhibere fidem. Id quod te facturum, confidimus. Optantes, ut te Deus servet et reget suo sancto spiritu, ut tui labores sint ecclesiae salutares. Vale. Datum Cassoviae die 9. Decembris. Anno Domini M. quingentesimo quinquagesimo septimo.

Judex et iurati cives civitatis
Cassoviensis.

(Egykori fogalmazvány, Cromer Lénárd jegyző kezeirása, Kassa v. lvt. 1873. sz. a.)

KEMÉNY LAJOS.

BAJZA JÓZSEF AKADÉMIAI MUNKÁSSÁGA.

(Első közlemény.)

Bajza József az első nagygyűlésen, 1831. február 16-án választott meg az Akadémia levelező tagjává. A jegyzőkönyv tanúsága szerint (33. p.) még ezen a nagygyűlésen majdnem rendes taggá lett. Döbrentei Gábor ugyanis titoknokká választatván, helyére a philosophiai osztályba rendes tagnak Bajza és Szalay Imre ajánlottak, de kétszeri szavazás után is egyenlő szavazatot (13—13) nyertek, úgy hogy a gyűlés a választást a jövő nagygyűlésre halasztotta. Bajza tényleg a jövő 1832-iki márcziusi (9-én) nagygyűlésén lett az Akadémia rendes tagjává, de nem a philosophiai, hanem a történettudományi alosztályban s mint ilyen működött egészen haláláig.

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint szorgalmasan részt vett a munkában s ez indított arra, hogy akadémiai működésére vonatkozó iratait egybegyűjtsem.

Levelező-tagságát az akadémiai munkásság megindulásakor annak köszönhette, hogy a szótári munkálatoknak, a benyújtott kéziratoknak bírálatainak, a Tudománytár számára készítendő kivonatok, a pályaművek elbírálásának elvégzésére a rendes tagok száma kevés volt. Segítségül választották a levelezőket, köztük őt is, már eddig is kifejtett nagy munkásságáért és munkabíráásáért, a miben az Akadémia nem csalódott. Bajza alább közölt iratai a főtítkári iratok közt maradtak fenn. Számuk eléggé tekintélyes, tartalmuk eléggé fontos. Sok új irodalomtörténeti vagy történeti adatot tartalmaznak s érdekesek a korra, az Akadémiára nézve, Bajzának akadémiai működése pedig lehetőleg hűen tükröződik vissza bennük.

Ezen kéziratok két főcsoportra oszthatók : 1. bírálatokra vagy ismeretésekre ; 2. jelentésekre (megbízott ügyekről, nagyjutalomról, pályaművekről.)

I. Bírálatok vagy ismertetések.

A M. T. Társaság munkássága alapszabályai szerint a megalapításkor : 1. eredeti munkákra ; 2. egy folyóiratnak kiadására és 3. egy magyar szótár készítésére szorítkozott. Ehhez képest a munkásság első körét közhírré tette, hogy a két magyar haza írói kéziratokat küldhessenek be. Küldöttek is hivatottak, s még inkább a nem hivatottak bőven. E kéziratokat az alapszabályok szerint 2—2 tagnak adták ki bírálatra. Így kapott Bajza József is legnagyobb részt történeti irányú kéziratokat is bírálatra.

Ezeken kívül a M. T. Társaság tagjainak még a Társaság folyóirata, a Tudománytár számára is kellett dolgozniok, még pedig kezdetben, midőn a kritika a folyóiratból ki volt zárva, a megjelent magyar műveket — ha kisebb értékű volt — cím szerint jelteni, — ha érdemesebb volt — rövidebb-hosszabb kivonatban ismertetni kellett, később azonban a terv megváltozott s a folyóirat inkább eredeti értekezést közölt, a melyeket egy-egy tagnak kellett megbírálnia. A tagok e működés ellen állandóan panaszkodtak, mert a bírálat elvonta őket az eredeti munkák írásától, azonkívül gondot és gyakran kellemetlenséget okozott — mind a mellett, hogy a külvilággal a bíráló nevét nem volt szabad közölni.

Bajza, mint a történettudományi osztály tagja, tevékeny részt vett ebben a munkában is. Meglehetősen nagyszámú ilyen ismertetés vagy bírálat maradt fenn az Akadémia főtítkári iratai között.

A fennmaradt bírálatok szerint Bajza mondott véleményyt : 1. Kazinczy munkáiról ; a 2. Madarász Józseftől fordított A kép cz. szomorújátékról (szerző Honwald) ; 3. a Kis Jánostól fordított Polyklet utazása vagy római levelek című kéziratról (szerzője b. Theis) ; 4. az Emlékezet Itáliára ; 5. Az öreg Székel' Triássá vagy is Székel, a Föld, a Hit ; 6. Nagy Péter Oroszország császára cz. kéziratokról ; 7. Schröck János közönséges historiájáról ; 8. Kazinczy Magyar régiségek és ritkaságok II. kötetéről ; 9. ugyancsak az ő fordításairól a Minna v. Barnhelm-ről és A botcsinálta doktorról ; 10. a Görög és római Tudományosságnak és Szép Mesterségeknek archaeológiája cz. kéziratáról ; 11. Pecz Leopold Közönséges világi historiájáról ; 12. Hrabovszky Dávid külföldi utazásairól ; 13. Scythia vagy is Sét Helye cz. kéziratáról ; 14. Beringer Ignác fordításáról ;

Goldschmith' Róma történetéről; 15. Rosty Zsigmond Hajdani és mostani Székesfehérvár esmertetéséről; 16. Bárány Ágoston Életírásairól; 17. Erdélynek és Magyar Ország némelly részeinek... rövid, de világos és valóságos historiája... cz. kéziratról; 18. Horváth Zsigmond: A naptárak értelmesítésükről; 19. Hoblik Márton: A valkói amazonáról; 20. Nagy Ignác fordításáról: Schiller Fiescojáról; 21. A régi Görögországnak a legujabb földrajzolatokkal való helyírási összeegyesülésének próbatétele cz. kéziratról; 22. Gombos Dániel Polgári élethez való lexiconáról; 23. Tacitus munkáinak fordításáról; 24. Fodor András N. Hunyad vármegyében találtatott régiségek gyűjteményéről. Ezen kéziratokon kívül véleményt adott a Tudománytárhoz beadott következő értekezésekről is: 1. Hertelendy Gábor generalis életéről; 2. Warga István: Az ország tudomány fejlődésének és történetének alapvonatiról; 3. Kállay Ferencz: Az angol Leslie és Drummond familiák magyar származásokról; 4. Császár: Utazás a Quarnerói szigeteken; 5. Kállay Ferencz: A keleti nyelvek történeti fontosságáról; 6. Igaz-e, hogy a történetírásban hátrább áll az újkor a réginél cz. értekezésről; 7. Fojtényi Cassián: Uján egyszerűített magyar betürendjéről; 8. Benczur János: A magyar ábécé ügyében; 9., 10. Karácsony Lázár: A magyar nyelvbeni hangok és hangjegyekről; továbbá Egyetemi abc-ről; 11. Grynaeusz Aloiz: Ungvár évrázairól; 12. Briedel Fidél: A történetan aestheticai tekintetben; 13. Gévay Antal: Szerémi György káplán kézírata; 14—16. Podhraszky József: Habardy László naplója; Berger Illés magyar történetíró; Erdősi Jánosnak némelly ismeretlen munkáiról; 17. Széchy Ágoston: A történettár életérdekű nyomosága s tanulsmódja; 18. Kállay Ferencz: A szlávok tót nevééről cz. értekezésekről és 19. Kossovics Károly: A nemzetek had- és békeviszonyairól; melyet az Évkönyvekbe való felvételre ajánlott.

Bajzának ezen bírálatai és ismertetései ím itt következnek:

Vélemény Kazinczy munkáinak kiadása iránt.¹

Kiküldetvén a' Méltóságos Elölülő által a' végett, hogy boldogult Kazinczy Ferencz' kézirati hagyományának lajstromát megvizsgálók 's jegyeznők-ki belőle a' boldogultnak a' Tekintetes Társaság által kiadható dolgozásait, véleményünket a' következőkben van szerencsénk előterjeszteni.

Minekutána a' Tudós Társaság egybeállása' kezdetében grammatikai és orthographiai principiumokat állapít-meg, műszavak' fordítása és összevgyűjtése iránt gondoskodik, szótárt készít: nyilván-

¹ Főtitkári iratok. 1832. év 61. szám.

nyosan és tettel látszik jelenteni, hogy a nyelvet úgy tekinti, mint alapját és talpkövét azon nagy alkotmánynak, mely nemzeti literatura névvel jegyeztetik, 's mellynek Fundamentomaiból leendő felépítése, a' lehető legnagyobb ragyogásig vitele, azon fő és utósó cél, miért a' Tudós Társaság öszveállott; 's tagjai meg vannak győződve a' felől, hogy míg a' grammatikai rendszabásai határozott 's dönt-hetetlen elvekre nem állapítatnak, míg lexikographiánk szűk, és ingatag magyarázatokkal teljes 's végre, a' mit legelőbb kellett vala említeni, stylisticánk feszes, csínatlan 's hibátlansággal nem ajánl-kozik, addig az utósó, a' legfőbb cél is, a' tudomány, sok tévesztő homály' és bizonytalanság' veszedelmei között ingadoz, 's terjesztése is kevés foganatú lehet, mert darabos nyelvű 's ízlés nélkül készült, bár sok tudománnyal megrakott, munka legfelebb a' tudósok' figyelmét szokta magára vonni: de a' nagy publicum' olvasó asztaláig nem hat-el és így életbe nem megyen által. Illy szempontokból néz-vén a' Tudós Társaság a' nyelvet 's annak művelődési körét szük-ségtelen volna vitatni ezen elismert igazságokat: Hogy literaturáról csak ott lehet 's szabad beszélni, hol sok, grammatikai hibátlansággal, ízléssel kikészült nyelvű munka és író van; hogy a' classicitás' nevéhez egy fő el nem mulasztható postulatum a' logika' törvényein alapult stylisticai pontosság és csín; következőleg, hogy mindenhol, de serdülő nyelvű népről leginkább, tömérdek érdemeket szerez magának, 's a' literatura' épületéhez egyenesen az alapköveket rakja-le azon író, ki nagy részét figyelmének a' nyelvre fordítja.

Ha hazánk' tudományos állására vetjük szemünket, szerényen kell megvallanunk, hogy literaturánk serdülő korát éli, mert a' nyelvbeli kérdések még csak most kezdik az írók' többsége figyelmét magokra vonni. Olly munkáink, mellyek a' tiszta ízlésű és gondolkodó philologust kielégítenék, kevés számúak, írónk pedig, kiknek a' sors az imént érdekelt nyelvbeli tökélyeknél fogva ragyogást engedett, még kevesebbek.

Tekintetes Társaság! Ha ezen keveseket méltó tekintetbe vesszük, ki tűnhetik inkább szemünkbe, mint az, kinek munkái' kiadásáról e' helyt véleményyt adni megbízattunk? Hányan jutottak-el magyar íróink közül azon ízlésre és csínra a' nyelvben, azon művészi könnyűségre és classicaí színre, melly Kazinczynak verses, de leginkább prosai dolgozásain mindenütt látható. Tisztelet a' magyar nemzet' minden jelesebb íróinak, érdemeket csak rágalom akarhatná kisebbiteni: de azt mindenkinek sértése nélkül meggyónhatjuk, hogy még alig van egy-két magyar író, kinek prosája a' tökélynek azon pontjára hágott volna, mellyre Kazinczyé. Tudva van a' Tekintetes Társaság csaknem mindenik tagja előtt, hogy a' dicső férfinak ezen érdeme félszázadi fáradozások resultatuma, tudva van az is, hogy a' kik máj nap nyelvcsín és tisztaság tekintetében legtöbb figyelmet érdemelnek, e' sok hála méltó elhúnytak vállain emelkedtenek 's emelkednek-föl. Kazinczynak dolgozásai stylisticai tekintetben nem csak ma igen nagy becsűek, hanem sok időre azok

fognak maradni, 's honunkban az írók között is sokan tehetik az ő munkáit haszonnal, 's fogják is tenni, studiumokká.

Illy állások lévén e' dolgozásoknak a' magyar literatúrában, véleményünk és óhajtásunk az, méltóztatnék a' Tekintetes Társaság e' dolgozások' ügyét pártfogása alá venni 's kéri Méltóságos Elölülőinket, hogy azt a' Tekintetes igazgató tanács elébe terjesztvén, ott olly határozást eszközlenének ki, melly szerínt e' munkák' kiadásához az elhúnyt minden közrebocsátható dolgozásai felvétetnének. Azon ellenvetést, hogy munkáinak nagy része ki volt már nyomtatva 's újra-nyomatások szükségtelen, megczáfolja az, hogy a' kiadottaknak is nagyobb része újra van dolgozva, vagy a' mik nincsenek, első kiadásokkor száz felé voltak a' Tudományos Gyűjtemény, Minerva, Orpheus, Erdélyi és Kassai Museum, Élet' s Literatura, Zsebkönyvek 's Hazai tudósításokban szórva 's azokat egybe-gyűjtve látni és birni, bizonyosan kedves volna nem csak a' jelen : de a' jövő generatióknak is.

Ha a' Tudós Társaság Kazinczy' dolgozásainak most csak egy válogatott kiadását fogja rendelni, nehezen érendjük-meg azt valaha, hogy minden munkáinak egy tökéletes gyűjteményét birhassuk, mint a' külföld birja elhúnyt jelesebb íróiét ; mert hazánkban a' több kötetekből álló munkák nem szoktak második kiadást érni.

Tekintetes Társaság! Ha a kérdésben forgó elme-művek kevésbbé volnának is becsesek, mint a' hogyan azok, egy olly férfiú, ki életének minden napjait a' literatúrának áldozta, ki, ha maga nem tett volna is olly sokat, másokat buzdítván, tüzelvén, intvén el nem hervadható érdemeket szerzett magának, talán méltó azon megtiszteltetésre, hogy annyi esztendei fáradsága gyümölcsei, annyi szép hazafiúi törekedések' emlékei ne eldaraboltan és széthányva, hanem tökéletes egészben adassanak által nemzetének.

Annak reményében, hogy a' Tudós Társaság javaslatunkat elfogadandja, bátorkodunk Kazinczy' minden munkáinak kiadása iránt egy planumot ide mellékelve a' Tekintetes Társaság elébe terjeszteni. Egyéb iránt pedig, azon esetre, hogy ha minden itt előadattak mellett is javaslatunk el nem fogadtatnék, a' Méltóságos Elölülő meghagyása szerint, a' ránk bízott lajstromból kijegyeztük azon dolgozások' czimeit, mellyek még eddig kiadva nem lévén, általunk kiadhatóknak találtattak. Minthogy azonban néhány írás' czíméből ki nem világlik, ha a' boldogultnak dolgozása-e, vagy csak mint gyűjteménye' egészéhez tartozó írat jegyeztetett-fől a' lajstromba, szükségesnek véltük mindenütt a' leírt cím mellé függeszteni, ha kiadás, vagy csak általtekintés végett jelöltük e ki.

Pesten, április 8. 1832.

Bajza József, Schedel Fercncz,
mint kiküldött rr. tagok.¹

A kisgyűlések jegyzőkönyvének 166 p. szerint a jelentést elfogadták s megkérték az elnököt, ajánlja az Igazgatótanács pártfogásába.

¹ Bajza írta a jelentést.

Vélemény¹ a' következő czímű munka' kiadhatása iránt: »A Kép. Szomorújáték öt felvonásban; Honwald után fordította Madarász József.«²

A' szerző megszaggatott sorokban írta fordítását, miként a' verseket írni szoktuk, de ezen sorok sem jambicus, sem trochaicus, sem semmi néven nevezhető versek nem: hanem prosa minden mérték és schema nélkül, 's az is a' legszárazabb és darabosabb prozáknak egyike, mellyeket valaha magyar fordító készített, s a' honwaldi gyönyörű dictionának még csak árnyékához sem hasonlítható. A' fordításban csak a' könnyebb és mindennapibb helyek 's gondolatok vannak valamennyire híven visszaadva: a' fölemelkedettebb, a' szebb, szóval a' költői részek, sem jól értve, sem bájjal és csínnal, mellyel az eredeti minden essentialis fogyatkozások mellett is olly nagy mértékben dicsekszik, visszatükrözve nincsenek 's általában úgy látszik, a' fordító ez egész költemény' lelkét nem fogta-fel.

A' mi nyelvét és stilusát illeti, az, a' mint mondatott, darabos, erőtlén, gyakran igen széles 's benne semmi kellem nincsen, a' mi, kivált e' fordításnál, olly igen megkívántatnék. Azonfelül tömve van grammatikai és szözerkezeti hibákkal 's olly orthographiai tarkasággal, mellyet semmi nemű principiumokkal megegyeztetni nem lehetne.

Ezen állításoknak bebizonyítására néhány helyeit közlöm itt a' fordításnak, az eredetinek mellé tételével.

Az első felvonás' legelső sorai így hangzanak:

Lauff! — lauff! und reiszt die Thören auf und zu,
Als sey das wilde Heer hier eingezogen! —
Wie mir ob diesem Lärm beinah der Mund
Erstaunend offen steht, so sperrt die Burg
Auch ihre lang verschloszenen Thore auf.

Magyarúl:

Fussatok! fussatok! s szaggassátok
Az ajtókat fel s bé', mindha vagy vad
Sereg költözött volna ide be! —
Mint nékem ezen lárma miat a' szám
Tsudálkozva nyitva áll ugy nyitja fel
Ezen vár régtül bézárt kapuit.

Az első felvonás 8-dik jelenésében:

Der Leideschnaften bin ich quitt! ich habe
Als Mensch mit Thränen ihre Schuld bezahlt,
Und sie zu Grab' getragen. Will jedoch
Die Phantasie des Künstlers sie beschaun,
Heb' ich das Leichentuch noch einmal auf:
Da liegen sie, als wie vom Traum befangen,
Und grinsen furchtbar, oder lächeln still!
Doch fürchtet nichts sie stehen nicht wieder auf.

¹ Főtitkári iratok. 1832. év 75. szám.

² Kisfaludi Madarász József országgyűlési képviselő e tragédiáját Szinyei sem ismeri.

Magyarúl :

Az indulatoktól meg szabadultam !
 Én mint ember könyekkel fizettem
 Az ő adósságait és síromig
 Viseltem azokat. De ha még is
 A' Mester Phantasiája meg nézni
 Akarja, még egyszer fel emelem
 A' Halotti borétéket : itten feksüztek,
 Mintha az álm által öszvekötélőzdtettek
 Volna és rettenetesen tsufolódnak, vagy
 Tsendesen nevetnek ! Mind az által
 Ne féljeteK, ők többé fel nem kelnek.

Ugyan e' helyt :

Nun denn, das schwarze Kreuz auf Eurer Brust
 Enthüllt mir klar das Schicksal Eurer Liebe
 Auch mein Herz ist gebrochen ! Ach, ich habe
 Nichts, was mich knüpft an diese kalte Welt,
 Als meine Liebe zu dem Leonhard.

Magyarúl :

Már most tehát
 A fekete kereszt a' Te mejedem
 Világosan fel fedezi előttem
 A Te szereteted Történetét.
 Az én szívem is eltörtetett !
 Ah nékem semmim sints, a' mi ezen
 Hideg világhoz kapcsolna, mint tsak
 Szeretetem az én Leonhardomhoz.¹

Ezekből úgy hiszem nyilván van, hogy e munka gyöngébb, mintsem hogy így a' mint van, kiadathassék. Akkor pedig, hogy a' fordító egy újra dolgozás által csak tőrhetőleg is jóváhagyást nyerhessen, nem lehet reménység, mert e' kérdés alatt forgó poétai dictiónak visszaábrázolása már magában is nehéz feladás 's megfejtéséhez más fordítói tehetség kívántatnék, mint a' mellyet a' jelen dolgozás bizonyít.

Bajza József.²
 r. t.

Vélemény ³ illy című kéziratról : Polyklet útazása vagy római levelek.
 Irta franczia nyelven báró de Theis, fordította ⁴ Kis János.

Ezen római levelek' becse sokkal ismeretesebb, minthogy rólok hosszabban értekezni szükség volna. Itt csak a' fordítás iránt lehet kérdés, 's a' mi ezt illeti, a' véleményadó azt hiszi, hogy a' munka tiszta, világos, minden erőltetett czifrázatoktól ment, férfias józan-

¹ A II. felvonás I. jelenéséből és a III. felv. 12-ik jelenéséből egy hosszú részlet következik még.

² A kisgyűlés 1832. évi 232. pontja szerint a munkát kiadták Vörösmartynak is, s mivel ez is rossznak tartotta, a szerzőnek visszaadták.

³ Főtitkári iratok 1832. év 85. szám.

⁴ Nem jelenhetett meg külön, mert Szinnyei csak a Felsőmagyarországi Minervában megjelent cikkei között említi.

ságú nyelven lévén írva, a' kiadást megérdemli. Némelly apróbb grammaticai 's orthographiai hibák, mellyek itt-ott bele csúsztak, talán magán a' nyomtatási correcturán is kijobbíthatók volnának.

A' véleményadó szükségesnek látja a' Tudós Társaságnak ez alkalommal azt is jelenteni, hogy ezen kézirat öszvesen 847 lapból áll, 's belőle már 511 lapnyi (és így több felénél) a' Felső Magyarországi Minervában ki van nyomtatva. Ha a' kézirat, minekutána már fele a' publicum előtt ismeretes, még ezután is kiadathatik e? ezen kérdés eldöntését a' Tudós Társaságra bizza a' vélemény adó.

Bajza József.¹

Vélemény² illy című kézitról: Emlékezet Itáliára.

E' munkában egy névtelennek olaszországi szerelme és hadi viszontagságai vannak előadva. — Az egészet kétféle szempontból lehet tekinteni: mint igaz történetet 's mint románt. Mint igaz történet több költeményi czifrázatokkal van felékesítve, minthogy hitelességet nyerhetvén, az olvasónak vagy népszokási, vagy egyéb tanúságot adhasson. Mint román nem felel meg aesthetikai postulatumnoknak. Az esetek benne ok- és motívumok nélkül következnek, mint valamelly krónikában; sok részes történetek nincsenek egybefüggésben az egészszel 's csupán azért látszanak felhordva lenni, hogy általok a' lapszám nevedkjék. Szóval, az egész történet úgy van adva, mint a' mindennapi természet azokat szemünk elé szokta állítani; (kivéve költői czifrázatait) 's nincs bennök az az idealizálás, melly a' physikai világot aesthetikai vagy inkább művészi formákban tükrözi-vissza. A' könnynek mintegy felét játékszíni előadások' 's ezekhez való készültek' hosszas 's gyakran unalmas leírásai foglalják-el. Ezek után következik egy csudálatos és psykilogice nem igaz szerelmi lemondás a' történet hőse és hősnéje között, 's ez a románnak fő involutióját teszi. Az involutio később még csudálatosabban fejtozjik-ki. A' szerelmesek t. i. kik előbb hihetetlen okokból elváltak, most minden ok nélkül újra öszveszövetkeznek 's a' történet házasságnál végződik. Az olvasó csak addig talál némi nemű ingert az olvasásban, meddig hiszi, hogy a' két szerelmes' szövetkezése valamelly érdekes, vagy meglepő catastrophot fog előhozni, mihelyt azonban a' nem motivált lemondáshoz ér, elveszti további béke-tűrését 's szeretné a' lapokat olvasatlanul végig forgatni. Mi a' stilust illeti, azt rossznak épen mondani nem lehetne; de benne a' sok francia, olasz, német szavak és kitételek szükségtelen használása bántja a' józan purismushoz szokott szemet. Már maga az a' czímen álló *Italia* is olly kevésbé használható Olaszország, mint *Polonia* vagy *Russia* Orosz és Lengyel-ország helyett. Grammatikát a' szerző

¹ A Társaság a kisgy. 1832. évi 315. p. szerint a kéziratot — mivel nagy része nyomtatásban már megjelent — a szerzőnek visszaadta.

² Főtitkári iratok. 1832. év 87. szám.

semmi neműt nem követ, orthographiájában is alig van valami kis consequentia. Hogy a' munka kiadható legyen, egész alapjaiból újonnan kellene dolgozni 's a' mi belőle meghagyható volna más rendben 's más formák alatt kellene egy újabb általdolgozásban előadni.

Bajza József.¹

Vélemény² illy czímű kéziratról: »Az öreg Székel' Triássá vagy is a' Székel, a' Föld, az Hit; egy próba értekezésben előadatva D. Sz. E. P. által. Kézdi Albisban. 1832.

Ezen kézirat egy czím alatt három különböző értekezést foglal magában: egy históriait, egy geologiait és egy theologiait. Az első a' Székely nemzet' eredetéről, a' székely diplomákról, a' Rhabbonbárokról (a szerző szerint főpapi előjárókról) értekezik 's azt állítja, hogy a' Székely nemzet »ásiai régi szabad származású nemes nemzet« azon okból, »mert a' Székely név ezen ási nevezetből *Schejk* származik, úgymond; Schejk pedig annyit teszen, *mint ási régi szabad származású nemes nemzet*«. A' második értekezés a' földtekének képződéséről szól 's elmondja azon hypothesiseknek egy egész seregét, mellyek a' természetvizsgálók által e' tárgyban gondoltattak. A' harmadik a' hitről szól, az isten lételéről, az isten megismerésének akadályairól, evangéliumról, morálról 's tb. 's egy jó nagy sereg Cicero, Seneca' 's egyebekből szedett sentenciákkal van megrakva.

Mi az elsőt az az a' históriai értekezést illeti, az olly minden világosság és rend nélkül van össze irkálva, argumentatiói olly hiányosak, okai pedig, mellyekkel ezt 's amazt támogatja olly gyengék, hogy ha egyéb iránt ismereti kincseket rejtene is magában, kiadni nem lehetne. A' második értekezés nagyobb, részint mások által már bővebben 's jobban mondott dolgokat emleget, a' mi új van benne nem sok becsű, sőt a' régi is olly zavartan van elbeszélve, mint az elsőben. A' Székelyekről szóló értekezéssel csak annyiban függ össze, a' mennyiben a' földteke' felületéről szólván, emlékezik Magyarország' 's Erdély 's így a' Székelyföld' geographiai fekvéséről is. A' harmadik értekezés pedig épen semmi összefüggésben nincs a' két elsővel.

E' két utóbbi értekezésre nézve Véleményadó nem tartja magát competens birónak, azonban azt meri mégis felölök mondani, hogy bármelly becses ismeretek legyenek benne letéve, illy minden rend nélkül s privát jegyzéki formájokban, illy szinte a' tanuló gyermekhez hasonló stylusban a' Tudós Társaság által közre semmi esetre sem bocsátathatnának, 's e' kézirat bátran visszautasíthatatik, honnan jött vala.

Bajza József.

¹ A kisgyűlés 1832. évi 316. p. szerint Vörösmarty jónak találta a művet, ellentétes lévén a két vélemény, a művet Toldynak adták ki véleményre.

² Főtitkári iratok. 1833. év 113. sz.

Vélemény¹ illy czímű kéziratról : »Nagy Péter Oroszország császára.«

Ezen historiai munkában a' történetek, mellyek Péter czár életével egybefüggésben állnak 's mind őt, mind pedig korát festik, elég szorgalommal látszanak összegyűjtve lenni: de a' történet vizsgáló azt kérdheti, ha mindezek való 's igaz történetek e, mert a' szerző sem általányosan nem mondja micsoda írók után dolgozott, sem pedig a' munka folytában különösen a' történeti adatoknak forrásaira nem hivatkozik. Ez által a' munka sokat, sőt talán lehetne mondani, mindent veszít hihetőségéből. — A' véleményadó azt gyanítja, hogy ez egész munka fordítás: de kinek dolgozása legyen eredetileg, annak, bármint igyekezett is — könyvgyűjtemények' nem létében — nyomába jutni nem tudott.

A' kéziratot a' véleményadó két feltétel alatt hiszi a' Tudós Társaság által kiadhatónak: 1. Ha a' szerző ki fogja jelezni, kinek munkája után fordította, vagy ha nem fordítás, a' közlött történeti adatok' kútforrásaira fog hivatkozni; 2. ha stylusának fogyatkozásait, mellyek mindenhol gyakorlatlan kezét árulnak-el, kijobbítgatja. A' grammatikai 's ortographiai botlásokat, mellyekkel, bármely principiumokból tekintessenek is azok, a' kézirat tömve van, említeni feleslegesnek tartja, mert ezeket a' Tudós Társaság különben is a' kiadás' esetében, ön principiumai szerint ki fogná jobbitatni.

Egyébiránt, midőn a' véleményadó e' kéziratról jelentést teszen, egyszersmind azon ohajtását nyilatkoztatja-ki, hogy bár a' Tudós Társaság két dolgot kötelességül tenne azoknak, kik kiadás végett küldenek be kéziratokat: 1. tudniillik hogy dolgozásaikat csinosan és olvashatólag, ne pedig correcturákkal tele, mint a' jelen kézirat, küldjék-be, mert a' tisztátalan írásokat olvasni kín, nyomtatni pedig még nagyobb; 2. hogy munkáik' czímén világosan tegyék-ki, ha az eredeti e, vagy fordítás; mert hazánkban, hol könyvgyűjtemények nincsenek, felette nehéz és fáradságos — kivált a' história széles mezején — felfedezni mi honnan vétetett, 's meg fog történetni, igen könnyen, hogy fordított munkák eredetiek gyanánt adatnak-ki; a' mi által a' Tudós Társaság maga felől az olvasókban nem legjobb véleményt fogna támasztani.

Bajza József.

Vélemény² illy czímű kéziratról : Közönséges historia, melyet Schröck M. János írt az ifjúság számára.

Véleményadó azt ohajtaná, hogy a' Tudós Társaság csak olly fordításokat bocsátana közre, mellyeknek mind eredetijök, mind nyelvünkre által tételök jeles. Középszerűségekkel a' tudomány is, a' nyelv is keveset halad előre, Schröcknek gyermekek' számára írt közönséges historiája, melly 1779—1784. IV. kötetben 100 réz-

¹ Főtitkári iratok. 1833. év 113. sz.

² Főtitkári iratok. 1833. év 113. sz.

metszéssel adatott-ki, becses munka lehetett a' maga korában ; ma már, a' sok jelesek között, nem olyan, hogy épen ezt kellene fordításra választanunk. Az elméművekben is valamint mindenben csak addig lehet valami kitünő, meddig a' világ jobbat nem ismer. E' szerint véleményadó már magának e' választásnak sem barátja. A'mi a' magyar dolgozást illeti, annak hív vagy nem hív voltáról V-adó nem szólhat, mert az eredetit meg nem szerezhethvén, nem hasonlíthatta össze, ; azonban ha még olly hív volna is a' nyelvről, mellyen írva van, azt kell mondania, hogy az még a' mult század' közepe táján is, midőn a' magyar prosa korán sem állott ott, hol ma, közönséges és alacsony fogott vala lenni 's aljassága mellett még hibás és incorrect is, grammatikai, syntactikai, és logikai tekintetben, a' mit csaknem minden lapján bizonyítva láthatni. — Schröck munkája továbbá 4. kötet, itt pedig még csak az első van fordítva, mellyet imígy csonkán kiadni nem lehet. Különb is e' munka azoknak számába tartozik, mellyeket a' Tudós Társaság (mint a' jegyzőkönyvnek mutatnia kell) azon okból nem fogadott el, mert sem eredetiek, sem fordítások egészen. Egy része Schröck után, más pedig azon közönséges historiából van kiírva, mellyet Baumgarten többed magával angoltól fordítva bővítésekkel a' mult században kiadott.

Ezen okokból a' véleményadó e' kéziratot nem gondolja a' Tudós Társaság által kiadhatónak.

Bajza József.¹

Vélemény² illy czímű kézitról: Magyar régiségek és ritkaságok. Kiadta Kazinczy Ferencz. Második kötet.

Ezen Magyar régiségek és ritkaságok I. kötete 1808-ban jelent meg 's mi nagy becsű vala, tudják azok, kik nyelvünkkel foglalatostkodnak. A' jelen kötet szinte olly érdekes, mint amaz, szinte kincseket rejt magában, mellyek mind régiségök, mind ritkaságok miatt nevezetesekek.

A' Homiliák magyar nyelvén, a' XIV. századból egy debreczeni codex után kiírva és Székely István' magyar kalendárioma 1587. előtti időkből, philologusainknak nagy becsű adományok lesznek ; a' többi ezen gyűjteményben találtatók pedig, mint a' Judicium de simetra anni 1468, gróf Teleky József elegiája, 1779-ből részint ritkaságaik, részint pedig tárgyak miatt érdekesekek.

Véleményadó azt hiszi, hogy e' kéziratot a' M. T. Társaságnak közrebocsátani igen nagy becsű és hasznos dolog leszen ; néhány cikkelyt azonban szükségesnek tart kijelelni, mellyeknek kihagyását óhajtaná. Illyen : 1) Birkenstok' Sándor Leopold Palatinusunk halálára írt inscriptiója, melly a' Felső Magyarországi Minervában volt kiadva ; illyen 2) a' legelső magyar sonettek czímű cikkely, mellyben

¹ A kisgy. 1833. évi 267. p. szerint a vélemény elfogadtatott.

² Főtitkári iratok. 1833. évi 118. sz.

Kazinczy és Szemere' sonettjei közöltetnek. Ezen sonettek először Horvát István által adattak-ki 's azóta, kivált a' Szemereéi, mindenfelé Tud. Gyűjteményben, Aurorában, Muzáronban, Magyar Poezis' kézi könyvében egész az unalomig sokszor voltak kinyomtatva. Ilyen 3) Kazinczy Berzsenyihez írt epistolója, mely Döbrentei' Erdélyi Muzeumában jelent-meg először 's Kazinczy' minden munkái között ismét meg fog jelenni. Ezeknek újra kiadatását, illy kis olvasó közönségnél, mint a' magyar, szükségtelennek hiszi a' véleményadó.

Bajza József.¹

Vélemény² Kazinczy Ferencznek illy című fordításairól :

1. Minna von Barnhelm, vagy 'a' katonaszerencse. Vigjáték Lessingtől. 2. 'A' botcsinálta doctor. Vigjáték.

Lessingnek Minna von Barnhelm című darabja egyike a' német legjobb vígjátékoknak, mint ezt Németország első rendű kritikussai csaknem mind megvallották, 's nem lehet iránta kétség, hogy azt nyelvünkön adni nagy nyereség. A' jelen fordítás olly jó, a' millyet csak Kazinczy mesteri tollától várni lehetett 's méltó arra, hogy a' Tudós Társaság' költségén közre bocsátassék. Midőn azonban véleményadó e' fordítást kiadásra ajánlja, kötelességének tartja megjegyezni azt, hogy ajánlása csak feltételes ; 's közrebocsáthatónak csak úgy véli ezen kéziratot, ha benne az illetén német beszédek : *Minna von Barnhelm, Major von Tellheim, Graf Bruchfall, Paul Werner, Herr Juszt, Officier* 's. tb. kiigaztattatnak. Ezekre a' boldogult szerzőt a' németek példája ragadta-el, kiknél Henry Brougham, és William Shakspeare-t írni szokásban van. Nálunk az illyeneket még semmi divat sem sanctionálta ; helyes okok pedig még ott sem javallják, hol már szokásban vannak. Ha fordítunk, adjuk vissza mind azt nyelvünkön, a' mi visszaadható, 's ne tarkítsuk beszédeinket idegen szólásokkal szükség nélkül, mellyeket a' játékszíni néző nem fogna tűrni. Ezeknek kiigazgatása nem fog sok fáradságba kerülni s' általok e' különben jeles fordítás, Véleményadó meggyőződése szerint, nem veszít, hanem csak nyer és előadásra is alkalmassá tétetik.

A' Botcsinálta doctort hasonlólag kiadásra méltónak ítéli a' Véleményadó, de itt is feltételül — sine qua non — teszi azt, hogy a' Herr Apotheker 's ehhez hasonló kifejezések megmagyarosításának. A' 135. lapon álló *lajbi* is talán mellényre (a' mi túl a' Dunán divatban van) kibővíthetnének.

Bajza József.³

¹ A kisgyűlés 1833. évi 152. p. szerint a vélemény elfogadtatott és nagygyűlés megkérletett, ajánlja az ügyet az Ig. tanácsnak.

² Főtitkári iratok. 1833. évi 113. szám.

³ A kisgyűlés 1833. évi 321. p. szerint a vélemény elfogadtatott. a Külföldi Játékszín számára.

Vélemény¹ illy című kéziratról: »A' Görög és Római Tudományosságának és Szép Mesterségeknek Archaeológiája, melyet Eschenburg Joachim János Királyi Tanácsos Kanonok és hajdan Braunschweigi rendes Tanító Ur' munkájának VI-dik eredeti kiadása szerint a' két testvér Magyar Hazával közöl. N. N.«

Eschenburgnak neve 's munkái a' német literaria historiából ismeretesbek, hogysesem rólok e' helyt hosszabban emlékezni szükség volna. A' mi különösen e' jelen munkáját illeti: ennek becsét bizonyítja az is, hogy több kiadást ért; 's mind a' mellett, hogy e' nemben az újabb kor már jelesebb dolgozásokat is mutathat, senki sem fogja tagadhatni, hogy ennek nyelvünkre általtétele igen hasznos volna, mert hazánk' iskoláiban historia literaria — a' tudományok' igen nagy kárára — nem taníttatik, a' római literatura csak felületesen, a' görög pedig épen nem ismertetik, melly nagy főgyatkozások' pótlására Eschenburgnak jelen munkája kivált ifjainknak nem kis tekintetű segéd lehetne. Mindazonáltal bármí ajánlatosnak tartja a' véleményadó a' munka' közzé tételét, a' jelen fordításról kénytelen megvallani, hogy az több fogyatkozásokkal van tele, mint hogy a' Tudós Társaság által kiadathatnék. A' benne előforduló tudományos és szép mesterségi műszavak többnyire rosszúl vannak fordítva; az eredeti textus' értelme sok helyt hamisan, néhol pedig épen nincs vissza adva; a' stylus homályos és gyakran az eredetinek szavakhoz tapadt, szolgál fordítása miatt igen darabos. Olly foglalkozások, mellyek miatt az olvasó a' munkától kedvét veszítené, mert belőle akarván tanulni céljához csak nagy fáradságokkal juthatna, holott az eredetiben illy akadályokkal küzködni épen nem kell, mert ott minden könnyen érthető, világos.

Bajza József.²

Vélemény³ illy című kéziratról: »Közönséges világi história a tanuló ifjúság' számára. Készítette Pecz Leopold, Soproni evang. predicator.«⁴

Véleményadó óhajtaná, hogy a' tudományáról ismeretes, érdeemes szerző ezen munkáját még egyszer és nagyobb gondal mint most, által dolgozná, annál inkább, minthogy tanuló ifjúság' számára irott közönséges historiánk nincsen, a' szerző pedig bizonygait adta jelen kéziratában, hogy e hiányt kipótlani képes volna.

Igy a' mint e' munka szerkesztette van, véleményadó által a' Tudós Társaságnak kiadás végett nem ajánlathatik, mert:

1) A' stylus benne darabos, a' szavak elhelyezése hibás, magyar-

¹ Főtitkári iratok. 1833. évi 117. sz.

² A kisgy. 1833. évi 112. p. szerint a vélemény elfogadtatott.

³ Főtitkári iratok. 1834. évi 104. sz.

⁴ Petz Lipót (1794—1840.) ezen munkája — Szinnyei szerint — nem jelent meg nyomtatásban.

talán; az *ikes* igék hajtogatásában semmi szabály, az ortographiában ingadozás, következetlenség.

2) A' történetek' elmondásában nincs elegendő rend tartva. Például: *a)* tudva van, hogy Róma városa Krisztus születése előtt 753-dik évvel épült s hogy Róma' historiája itt kezdődik, mégis a szerző felőle az első időszakban (melly egész Cyrusig (555) megyen) nem emlékezik. *b)* Hasonlókép Fülöp macedoniai királyról a' harmadik időszakban van emlékezés, holott a' harmadik időszaknak Nagy Sándorral kellene kezdődnie, Fülöp' historiája pedig a' második időszakba tartoznék. *c)* A szerző az első időszakban néhány ily kicsiny terjedelmű historiából könnyen, kimaradható dolgokról emlékezik a' nevezetes Carthagónak, a régi világ' talám első kereskedő városának kezdetéről pedig, melly olly nagy szerepet játszik a' római történetekben is, csak úgy mellesleg néhány szóval van emlékezet. Véleményadó ismer kisebb historiai compendiumokat, mint a szerzőé, hol a' Carthágói szabad status kezdetéről egész lapok vannak írva, itt tehát a hely'szüke nem mentség.

3) A' munkában véleményadó több nevezetes hibát és fogyatkozást vett észre. Egy-kettő szolgáljon itt bizonyítványúl. Szerzőnk historiáját nem a teremtésnél kezdi, hanem ott, hol az emberek már polgári társaságba állottak össze. Véleményadó azt hiszi, hogy Mózes' írásai nem csak a' theologusra, hanem a' historicusra nézve is nevezetesekek s az ő bizonyításait csak úgy könnyedén elmellőzni nem lehet.

Még akkor is ha azt állítanók, hogy azok nem egyebek mythosi regéknél, kötelességünk volna őket a' mint vannak előadni. Kezdetében maga a' historia is mythos és rege volt 's az egyes nemzetek' történetei is, ha régiek, kezdetben többnyire regék közt boronganak. A' világi historicus Moses' könyveivel máskép fog ugyan mindenkor bánni, mint az egyházi, de elmellőzni soha sem fogja, mert ez által a' historia teljessége sértetik. — A második időszakban a' rómaiak' történeteit beszélvén szerzőnk, azt mondja: hogy » Porsenna Clusium' királya meggyőzte a' rómaiakat s adót vetett rájuk.« Ez hibás állítás. Livius, Plutarch Dyonosius Halicarnassensis bizonyítják, hogy Mucius Scaevola meséjétől (melly szerint 300 római ifjú esküdt öszve Porsenna' megölésére) megrettenvén, a' rómaiakkal békét kötött.

Több efféléket hordhatott volna fel véleményadó, azonban a' Tudós Társaságnak nem tiszte a' munkákat a' vizsgálók által corrigáltatni, arra pedig, hogy a' kézirat jelen állapotjában nem használható, a' felhozottak elég bizonyosságul szolgálhatnak.

Bajza József,¹

r. t.

¹ 1834. évi jkv. 307 p. szerint a vélemény elfogadtatott.

Vélemény¹ Hertelendi Gábor generalis életéről.

E' biographia nincs azon nyugalommal írva, mellyel historicusnak a' maga hősről szólni illik, hanem magasztaló beszéd, dagályos képekben, s' nem minden részrehajlás nélkül. A' miket a' biographus általában Hertelendi generalis felől magasztalólag mond, azok nincsenek az ő előszámlált tettei által igazolva, 's így az olvasó nem hiheti-el a' magasztalást. Ki nem olly sok előszeretettel tekint Hertelendi' életére, mint a' jelen biographia írója, az Hertelendiben e' biographia' elolvasása után egyebet nem lát, mint hogy olly polgár, olly katona s' olly ember volt, kihez hasonló hazánkban mindég elég volt és ma is van, az az, kiben jó, dicséretes tulajdonok voltak, de semmi kitünőleg jeles nem. Középszerű emberek' életét csak az fogja érdekesen megírhatni, ki embert és karaktert festeni mesterileg tud, mint például Plutarch. A' jelen biographia írója, úgy látszik előadásából, még igen fiatal és gyakorlatlan arra, hogy az életírás' különben is nehéz pályájának e' nehezebbik részén valami érdekeset tudjon adni; egy Hunyadi János' vagy első Mátyás életét, hol tettek szólnak az olvasóhoz 's az életírónak nem szükség olly sokat magából merítenie, érdekesebben fogta volna biographusunk megírni, mint Hertelendy' életét, ki, bár mi hasznos ember lehetett egyébiránt, nagy dolgokat nem vitt végbe.

E' szempontokból tekintve ez életírást Véleményadó a' Tudománytár' szerkesztetőjének kiadásra nem ajánlhatja.

Bajza József, s. k.²

Vélemény³ illy című munkáról: Külföldi utazások 1830., 1831. és 1832-dik esztendőkbén. Irta Hrabovszky Dávid, a pozsonyi evang. lyceumban magyar nyelv és literatura' rendkívüli tanítója. I. rész.

Utazás a' keleti tenger körül.⁴

Áttekintvén véleményadó e' kéziratot, melly a' szerzőnek hannoverai, dán- és svédországi útjait foglalja magában, róla a következőket jegyzi-meg:

1) Az utazó semmi különös czélt nem tűzött-ki útjának: utazása nem tudományos, nem orvosi, statistikai, nem geologiai, vagy fűvészi, nem népismertető, nem political stb. Vannak ugyan benne ezen előszámláltak' némellyikére tartozó apróbb észrevételek itt ott elszórva, de azok többnyire kevés becsűek. Útjának leírása nem áll egyébből, mint azoknak előszámlálásából, hol járt az utazó, és miket látott: a' mik ugyan igen érdekesek szoktak lenni az utazási

¹ Főtitkári iratok. 1834. év 104. sz.

² A jkv. 202. p. szerint a vélemény elfogadtatott.

³ Főtitkári iratok. 1834. évi 104. sz.

⁴ Hrabovszky Dávid (1804—1860. évek végén) e munkája Szinnyei szerint Utazási rajzok Némethonban, stb. címén 2 részben megjelent Kassán, 1837-ben.

leírásokban, de a' mi utazónknak az a' szerencsétlensége volt, hogy bármi nevezetes helyeken járt is egyebet mindennapi dolgoknál nem látott, vagy ha látott is, azokról érdekes, vagy tanulságos közléseket nem nyújt.

2) Az utazó sokszor szövi-be leírásai közé saját észrevételeit, de ezek nem ritkán félszeg, gyakran hamis felfogásai a' dolgoknak, mellyeket sem tapasztalás, sem semmi philosophia alaposoknak nem vallhat. Visszások például azok csaknem mind és kevés historiai cognitióra mutatnak, miket utazónk imitt-amott Napoleonról mond.

3) A' szerző a' keresztül utazott helyekről 's látott népekről igen felületes ismertetéseket nyújt.

4) Előadása épen nem vonzó és mulattató, a' mi utazási leírásokban már csak a' tárgyak' változatossága és különfélesége miatt is könnyű: hanem száraz, unalmas, rendetlen, a' tárgytól szükség nélkül elcsapongó 's tömve van hosszú mindennapi beszédekkel.

5) Ez egész hosszú utazási leírásban alig kerül elő valami érdekes személyről való tudósítás, mint ha az utazónk által megjárt országok egy nevezetes emberrel sem dicsekedhetnének 's a' szerző kénytelen volt volna pusztán tornyok' és utcák', hajók' és házak' leírását közlenni, holott ezek is ügyetlenül vannak leírva. Véleményadó pedig úgy gondolja, hogy a' nevezetes személyekről írt közlések, egyik legnevezetesebb szakaszai lehetnek az utazási leírásnak, mert embert leginkább ember érdekelhet.

6) Ha mind azok, miket a' Vélemény adó eddig elszámolt, valók nem volnának is, 's ez utazási leírás remek volna, a' stylus és nyelv benne olly darabos, dísztelen, incorrect, grammatikai és syntaktikai hibákkal teljes, hogy már csak azért sem lehetne közrebocsátani: azért véleményadó e' kéziratot szerzőjének visszaküldeni ítéli.

*Bajza József.*¹

Vélemény² illy című kézitratról: Scithia vagy is Set Helye H. Sz. P. C. G. által három kötetben.

Áttekintvén véleményadó e' kéziratot, kénytelen megvallani, hogy benne, bár jókora vastagságú három kötetre terjed, semmit sem talált a' mi figyelmet érdemelne, a' mi méltó volna, hogy a' Tudós Társaság által közre bocsátassék. A' szerző igen különös dolgokat állít ugyan 's azokat támogatja is hosszas beszédekkel, csak az a kár, hogy nem okokkal is egyszersmind, 's hogy állításait vagy inkább képzeleteit, senkinek elhinnie nem lehet, és talán a szerző maga sem hiszi, mert, a' 107-dik lapon így kiált fel: »Oh ha olly szerencsés lehetnék, hogy az én elmélkedéseim, nem csak vélemények, hanem valóságok lehetnének.« Igaz, hogy ez nagy szerencse

¹ A jkv. 54. p. szerint a vélemény elfogadtatott.

² Főtitkári iratok. 1834. évi 104. szám.

volna a' szerzőre nézve, de ezen szerencsét a' historiában nem pusztá szó-hasonlatosságok' erőszakos fürkészése, hanem hiteles dátumok és való kombinációk által érhetni-el.

A' munkáról elég volna azt mondani, hogy az mint historiai vizsgálódása alúl van minden kritikán, mint költemények és hypothezisek' gyűjteménye pedig sokkal izetlenebb, hogy sem valakinek csak mulatságot is szerezhetne: mindazáltal, hogy véleményadó ne látassék pusztá hatalomszóval ítélni, ajánlja a Tek. Társaságnak a' a' kézirat' némelly helyeit felolvasatni; ugmint:

- 1) Az 1. és 2. lap' jegyzését,
- 2) a' 4., 5., 6., 7., 8., 9. §usokat,
- 3) a' 44. §usnak közepét,
- 4) a' 154., 155., 158., 159., 160., 161., 163., 164. §usokat, belőlök mind a' szerző' gondolkodása, ítélete és kombinációi, mind pedig a' munka' szelleme ki fog világosodni.

*Bajza József.*¹

Vélemény ² *illy című kéziratról: Goldsmith' Róma története, melyet angolból magyarosított Béringer Ignác az erdélyi kir. kamara' titoknoka. 1833.*

Véleményadó nem tartózkodik itt kinyilatkoztatni, hogy ezen Római történetek Goldsmithnak jeles íróji neve mellett is, oly száraz és mondani lehetne lélek nélkül való elbeszélése a' különben érdekekkel teljes, tettekben talán minden többenél gazdagabb, római historiának, hogy azt annyi sok jelesebb történetírók' munkái közül, kik ugyan e' tárgyat dolgozták-ki, fordításra választani nem vala méltó; azonban miután a' Tudós Társaság ezen munkát — bár hogyan történt legyen az — a' fordítandók' sorába tette s' annak következtetésében már fordítatott is, a' jelen fordítást véleményadó az eredetinek hibája miatt többé vissza nem vetheti, sőt nem vethetné maga a' Tudós Társaság sem, inconsequentia vétke nélkül: azért itt csupán és egyedül a' fordításról szabad 's lehet ítélni.

A' fordító nyelvét zordonná teszik az ilyenek, mikkel a' kézirat tömve van: *városan, áldozzan, igazságot, uralkada*: városon, áldozzon, igazságot, uralkodék belyett; továbbá: *állatt, magaknak, állattak, választáshaz, javalhassan, tárgyhaz, hadakazóbb, rajtak, rohanásakat*. A' fordító nem hogy kerülne az egynemű, vocalisok' öszvehangozását, a' mi nyelvünket tagadhatatlanul rutíjtja, hanem inkább azon igyekszik, hogy ott is monotoniákat csináljon, hol a divatozó szokás, azokat meglehetősen kikerülte, hogy a' *magaknak és állattak, a' magoknak és állottaknál* szebb hangú legyen, azt a fordító nehezen fogja velünk elhithetelni. Hibásak továbbá a' fordításban

¹ A jkv. 27. p. szerint a vélemény elfogadtatott, a kézirat visszaadatott.

² Főtitkári iratok. 1834. évi 104. sz.

az illyek is: *három ifjak, száz lovagok, tíz századok* stb. ezer hason-
nemű, *három ifjú, száz lovag, tíz század* helyett. Ezeket csak emphasis
végett szabad néha használni, például: »Nyolcz századoknak vér-
zivatarja közt« Berzsenyiné. — A' fordító imperfectumokkal ügyek-
szik stilusát széppé tenni, de azon felül, hogy ezeknek halmozása
nem szép, grammatikát nem tudván illyekre téved: állapada, neve-
kede, tetne, fertőzöde, mikkel a' lapok el vannak tarkítva. A' szavak
helyezése gyakorta igen hibás és a' mesterkélés által sokszor logikát-
lanná válik. Például: »Ha a' fejedelem' távol létét a' háboru magával
hozná« a' mit a' maga természetes egyszerűségében így mondanánk:
»ha a' fejedelem nem volna háborúban«. Ismét: »Valamint Romulus
előre látta, szintugy voltak elsőik a' Sabinusak, kik nőjeik 's leányaik-
kal megjelentek,« e' helyett: »A Sabinok mint Romulus előre látá,
elsőik jelentek-meg, nők 's leányaikkal.« Továbbá: E' Romulus'
viselete nem tetsze a' tanácsnak, melly annyira hanyatla, hogy
csupán a' Romulus' kemény rendelkezéseinek helyben hagyására esz-
közül szolgálja,« melly constructio a' mellett, hogy nem szép, még
grammaticae és syntactice is hibás.

Általában a' fordító nyelvének nincs semmi nemessége, mit a'
história kíván; széles, áradozó, dísztelen sokszor mindennapi, sőt
alacson kitevelekkel megrakott. Ezen okokból Véleményadó azt
hiszi, hogy e' fordítás csak akkor volna kiadható, ha egészen újra
dolgoztatnék, így a' mint van, minden tartózkodás nélkül vissza
adathatik szerzőjének.

Bajza József.¹

Vélemény² illy című kézitről: »Hajdani és mostani Székes-Fejér-
vár Esmértetése. Közli Barkóczi Rosty Zsigmond.³ T. Fejér Vár-
megyének Böcs. Aljegyzője«.

A' jelen munka' szerzője ügyekezett mindent megoldvasni a'
mit csak Fejérvár' históriájához és topographiájához tartozónak
vélt, s' olvasása és kutatásai közben sok adatokat és jegyzéseket
gyűjtött, kivált Fejérvár' históriájára nézve, 's ezen fárasztó szorgal-
máért dicséretet is érdemel: munkáját azonban nem lehet egyébnak
tekinteni, mint studiumnak, mint készületnek Fejérvár' históriája'
megírásához. Kéziratában mint valamelly krónikában gondosan
egybe vannak gyűjtögetve a' történt dolgok 's évek' rendébe rakva,
de ezek csak töredékek 's összefüggésben, combinatióval feldolgozva
nincsenek, 's így nincs is több becsök, mint a' mi a' historiai emlékez-
tető tábláknak szokott lenni, azért véleményadó e' kéziratot — nem

¹ A jkv. 305. p. szerint a kéziratot a szerzőnek visszaadták, a másik
bíráló gr. Dessewffy Aurél volt.

² Főtitkári iratok. 1835. évi 22. sz.

³ Rosty (1811—1875.) fenti műve, Szinnyei szerint, önállóan nem
jelent meg, de úgy látszik, egyes részleteket közzétett 1857—1860-ig
a M. Emléklapokban és a Delejtűben.

is említve bővebben azt, hogy a' stylus benne felette roszt, 's a' nyelv tömve van mindennemű grammatikai hibákkal — illy alakban nem ajánlhatja a' Tudós Társaságnak, de nem ajánlhatja föltételesen sem, mert a' szerzőben nem látja azon tehetséget, hogy ezen egyéb-iránt meglehetősen szorgalommal gyűjtött jegyzeteiből valami tűrhetőleg jót alkotni képes legyen.

Bajza József r. t.¹

Vélemény² illy czímű kéziratról: »Életírások. Debreczeni Barány Ágostontól. 1834.«³

Ezen életírások között véleményadó talált többeket, mellyek históriai tekintetben 's adatokra nézve meglehetősen szorgalommal vannak dolgozva 's mellyeknek, biographiánk' szűkében, nem lehet becsöket tagadni: de talált viszont olyakat is, mellyeken látszik a' felületes kéz. Azonban e' felületesség mellett is, amaz ismeretes horatiusi intést tartván szem előtt: »Ubi plura nitent...« nem volna idegen ezen életírási gyűjteményt a' tudós társaságnak kiadás végett ajánlani, ha újak és még eddig ismeretlenek volnának, de a' 17 biographia közül *tizenegy* már előbb a' Felső Magyar Orsz. Minerva' 1825—26—27—28—30 és 31dik évi folyamataiban volt kiadva, és pedig — ha *Bátori Gábor'*, *Szécsi Mária'* 's még egy-kettő' életét kivesszük, mellyek e' helyt itt-ott bővítve vannak — szóról szóra úgy, mint a' jelen kéziratban állanak. Továbbá: a' még eddig ki nem adottak között is *Vid*, Salamon király' tanácsosa' biographiáját véleményadó már előbb Budai Ferencznek »Magyarország' polgári históriájára való lexikonában« olvasta, 's itt csupán gondosabb nyelven, nem olly konyhai közönségesen mint Budainál van adva. *Brudern József'* biographiája pedig igen futólag készült 's nekrológ inkább hogyszem életírás 's nem tudat többet, mint a' mennyit e' nem rég elhunyt férfiú felől hírlapjaink közlöttek. Ez okból véleményadó a' jelen kéziratot a' tudós társaságnak kiadás végett nem ajánlhatja.

A' szerzőnek nyelvére 's előadására nézve is lehetnének ezen kívül észrevételek, minthogy azonban a' kéziratot fontosabb okok nem ajánlják kiadásra, ezeket véleményadó csak úgy melleleg és röviden akarja itt érinteni. Óhajtható volna tudniillik, hogy a' szép szorgalmú szerző egyszerűbb 's kevésbé keresett 's virágos stylussal élne biographiáiban, mert a' históriai műveknek, hová a' biographia is tartozik, nem a' phantasiához, hanem észhez kell szólniok; ohajtható volna másodszer, hogy az előadás' formáiban nagyobb változatoság volna. Azok a' biographiák' elején álló rhetori pompájú 's

¹ A jkv. 334. p. szerint a kéziratot a szerzőnek visszaadták; a másik bíráló Luczenbacher volt.

² Főtítkári iratok. 1835. évi 22. sz.

³ Barány (1798—1849) e munkája, Szinnyei szerint, nem jelent meg külön.

nem minden dagálytól üres declamatiók és ismét a' biographiák' végén álló elegiai fohászkodások, mint például:

»Oszlopodat, Flórián, hő érzéssel emeli föl Szatmár, én visszazengem sóhajtásait a' bánatnak boldogult földim' hamvai fölött 's csendes nyugtot óhajtok neki.« Vagy: Nyúgodjál sírodban csenddel, magyarok' egykori nagy királynéja!« — Ismét: »A' sírhalmok' kegyes nemtője leheljen nyugalmat e' deréknek hamvaira. Intse hasonlókra a' nemes példa a' jövő kor' gyermekeit!« — Ismét: Nyugodjanak hamvaid a' sír' sötétén is átvilágító férfi, Pázmán Péter! Az érdemet becsülni tudó maradék beszakadt halmodra borúl 's fölötted búkönyvet önt. Oh adhat-e a' boldogabb árnyaknak ennél többet az élet?«

Ezen beszédek magokban nem volnának roszak, de midőn mindig vissza és vissza jönnek, mintegy szabály szerint, valahányszor egy biographiát át olvastunk, felette kellemetlen locus communisokká válnak, untató monotoniát szülnek 's a' szerzőnek szegénységét árulják el az előadási formákban. Ezeket hasznos volna a szerzőnek, gondos kertészként, mint buja kinövéseket, mellyek a' becsebb törzsök' éltető nedveit szívják, levagdalni, általa e' gyűjtemény bizonyosan nyerni fogna.

Bajza József r. t.¹

Vélemény² illy című kéziratról: »Erdélynek és Magyar Ország némely részeinek a' Második Lajos Király Mohács Mezei siralmas veszedelmétől, az 1526-ik esztendőttől fogva, az Erdélyi Fejedelmek igazgatások alatt volt boldog és boldogtalan, virágzó és siralmas, rövid, de világos és valóságos Historiája; mely ama' nagy emlékeztető Néhai Gróf Bethlen Farkas Urnak Apafy Mihály Erdélyi Fejedelem bölcs Tanácsosságának, Fejér Vármegye nagy érdemű Főispánjának és Ország Cancelláriusának igen ritka és mindenek előtt nagy kedvességben lévő, Deák nyelven írott, nagy Historiájából, magyar nyelven kiszedegetve e' rövid summában szorítva, egészen a' dicsősségesen uralkodott Felső Magyar Király és Erdélyi örökös Fejedelemig, a' Felső Nagy Mária Teréziáig léhozott. I, II. Kötet.«

E' szentivány-éneki hosszúságú cím meglehetősen bélyegzené e' kiszedegetett és lehozott historiát, ha a' szerző maga nem mondaná is, hogy az egy boldogtalan és siralmas historiája Erdélynek és Magyarország' némely részeinek.

A szerző sem historicus, sem stylist; pedig ha egyéb nem, legalább az olvasók iránti illedelem kívánná, hogy mind a' kettő, ha csak középszerűleg is legyen. Ő, Bethlen Farkas' munkáját azok-

¹ A jkv. 271. p. szerint a kéziratot a szerzőnek visszaadták, a másik bíráló Luczenbacher volt.

² Főtitkári iratok. 1836. évi 4. sz.

nak, kik latin nyelven nem olvasnak, leginkább pedig asszonyok számára *szedegette ki*, és *hozta-le*, de sem azt nem tudja mit kellett volna *felszedegetni* 's mit *elhagyogatni*, sem azt milly rendben, sem azt micsoda nyelven. Bethlen széles áradozó író, de nyelve, könnyű, világos, előadása néha kellemes is, és tartalmas reflexiói bizonyítják, hogy korának kitünőbb elméi közé tartozhatott. A' fordító' nyelve hibás, előadása izetlen 's magyar Bethlene ama' latinnak minden becsebb sajátságaitól meg van fosztva.

Kénytelen vagyok megvallani, talán mások' véleményének ellenére is, hogy még nem ismerem olly históriáját a' két magyar hazának, mellyet akár egészben, akár így kivonva, nyelvünkre fordítani különös nyereségnek tarthatnék. Fordítanunk csak classicus történetírókat kellene (középszerűeket eredetileg is tudnának köztünk írni), hogy pedig classicus mai napig csak egy is volna, azt szabad legyen kétlenem. Azonban még eddig talán nem is lehetett, mert történetbúvárainknak sokat kell még világosságra hozniok, meddig a' szükséges előkészületek meglesznek. Mi most még csak némelly egyes szakaszokban remekelhetnénk.

Bethlen' munkájának fordításával szinte nem nyernénk sokat, ha az jól fordítatnék is; illy fordítással pedig mint az előttem lévő, csak az olvasókat fognánk a' magyar nyelven irandó historiáktól jó előre elrémiteni; 's a' szerzőnek nem igen magas képzeletei lehettek a' Tudós Társaság' felől, midőn e' kéziratát beküldvén, azt reménylette, hogy találkozhatik bíráló tag, eléggé engedékeny, hogy ne mondjam vak, illyetén iskolás gyermeki gyakorlatokat nyomtatásra ajánlani.

Azon esetre ha a' heti ülés meg nem nyúgodnék az itt elmondott' véleményben, bővebb meggyőződés végett ajánlom, annak mit a szerző a »*Jó Olvasóhoz*« írt, magából a' fordításból pedig az *első lapnak* felolvasását; amaz befogja bizonyítani, milly csodálatosan parányi körben forganak a' szerző' gondolatai, emez pedig mint stílistát fogja őt félreismerhetetlen vonásokkal bélyegzeni.

Pest, január 4d 1836.

Bajza József, r. t.¹

VISZOTA GYULA.

¹ A jkv. 5. p. szerint a kéziratot a szerzőnek visszaadták; a másik bíráló Sztrokay Antal volt.